

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

ЗМІСТ

СКОРОЧЕННЯ	4
ВСТУП	5
ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: СУТНІСТЬ І СКЛАДНИКИ	9
ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	26
ПРИКЛАДИ СИТУАЦІЙ, У ЯКИХ ПРОЯВЛЯЄТЬСЯ ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	28
ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ	32
ГЛОСАРІЙ	34

СКОРОЧЕННЯ

ЗДО — заклади дошкільної освіти

МОН — Міністерство освіти і науки України

ОБСЄ — Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ООН — Організація Об'єднаних Націй

ЮНІСЕФ — Дитячий фонд ООН

ЮНФПА — Фонд ООН в галузі народонаселення

ВСТУП

Базовою цінністю демократичного суспільства та важливим чинником досягнення сталого розвитку є гендерна рівність, яка виражається в рівних правах і можливостях жінок та чоловіків. Однак, люди досі часто мають стереотипні погляди щодо ролі жінок і чоловіків у суспільстві. Наприклад, за результатами дослідження соціологічної групи «Рейтинг» (2021 р.)¹, оцінюючи життя у сім'ї та парі, респонденти/-ки вважають приготування їжі (64%) та хатні справи (56%) жіночими обов'язками, 30—40% опитаних вказали паритетність і лише 3% вважають, що ці обов'язки є чоловічими.

Розповсюдженість стереотипних поглядів має різноманітні наслідки. Одним із них є недостатня представленість жінок на позиціях, що передбачають прийняття рішень. Наприклад, у Верховній Раді України лише 21% жінок², тоді як частка жінок серед населення України до повномасштабного вторгнення складала 54%³.

Також маємо низьку включеність чоловіків у процес виховання дітей. За результатами опитування ЮНФПА (2023 р.)⁴, лише 20% опитаних (16% матерів та 25% татів) говорять про рівномірний розподіл обов'язків з виховання дітей. За приблизними підрахунками громадських організацій в Україні, орієнтовно 25 тис. татів, або ж 3—4% усіх татів, скористалися відпустками по догляду за дитиною⁵.

Наслідком також є високий рівень насильства за ознакою статі (гендерно зумовлене насильство). За результатами дослідження ОБСЄ (2019 р.)⁶, 67% жінок віком від 15 років зазнавали фізичного, психологічного чи сексуального насильства.

---

¹ Джерело: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/gendernye_rol_i_stereotipy.html.

² Джерело: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list.

³ Джерело: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_nasel%20_2021.pdf.

⁴ Джерело: <https://cutt.ly/xwFM3DPt>.

⁵ Джерело: <https://bureau.in.ua/images/docs/State.pdf>.

⁶ Джерело: https://www.osce.org/files/f/documents/1/3/440312_o.pdf.

Для досягнення прогресу в забезпеченні рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах суспільства Україна приєдналася до основних міжнародних договорів у сфері гендерної рівності, зокрема:

- Пекінської декларації та Платформи дій⁷;
- Міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності⁸;
- Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок⁹;
- Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська Конвенція)¹⁰.

В Україні також була ухвалена низка законів, стратегій, програм і планів дій, спрямованих на подолання гендерної нерівності, наприклад:

- ➔ Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.)¹¹;
- ➔ Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012 р.)¹²;
- ➔ Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017 р.)¹³;
- ➔ Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та операційний план з її реалізації на 2022—2024 роки¹⁴;
- ➔ Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року¹⁵;
- ➔ Концепція комунікації у сфері гендерної рівності та план заходів з її реалізації¹⁶;
- ➔ Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року¹⁷.

⁷ Джерело: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text.

⁸ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1578-2020-%D1%80#Text>.

⁹ Джерело: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.

¹⁰ Джерело: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.

¹¹ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2866-15>.

¹² Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

¹³ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

¹⁴ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>.

¹⁵ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>.

¹⁶ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-2023-%D1%80#Text>.

¹⁷ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text>.

Закон України «Про освіту» (2017 р.)¹⁸ містить норму про обов'язковість здобуття учнівством та учительством гендерної компетентності — здатності усвідомлювати рівні права й можливості.

У межах міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності Кабінет Міністрів України визначив зобов'язання щодо запровадження антидискримінаційної експертизи освітнього контенту та проведення гендерного аудиту закладів освіти.

Антидискримінаційна експертиза навчальних матеріалів¹⁹, запроваджена МОН у 2017 році, передбачає виявлення в освітньому контенті (тексти, ілюстрації тощо) проявів дискримінації у формі стереотипів, ксенофобії, ейджизму, андро- та етноцентризму, сексизму та надання рекомендації щодо їх усунення.

У 2022 році Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердив операційний план з її реалізації на 2022—2024 роки²⁰.

Реалізація Стратегії сприятиме досягненню чотирьох стратегічних цілей:

- ✚ Комплексне впровадження принципів, політики й заходів щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, поваги до людської гідності та недискримінації у нормативно-правових документах у сфері освіти як одне з ключових питань фундаментальних прав і пріоритетів у контексті євроінтеграції.
- ✚ Посилення ролі закладів освіти у координації дій суб'єктів реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти, запобігання та протидії насильству й дискримінації та вдосконалення освітнього процесу на засадах рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, поваги до людської гідності, недискримінації, інклюзивності та протидії насильству, зокрема за ознакою статі.
- ✚ Посилення компетенції й можливості професійної спільноти фахівчинь і фахівців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, розширення міжнародного співробітництва у напрямі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.
- ✚ Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія будь-якій дискримінації, впровадження практик

¹⁸ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

¹⁹ Джерело: <http://surl.li/osbnm>.

²⁰ Джерело: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>.

інклюзивності у сфері освіти як основи для подолання наслідків військових дій і післявоєнної відбудови України.

Щоб суспільство рухалося у напрямку рівних можливостей, саме працівниці та працівники ЗДО мають розуміти важливість гендерної рівності та транслювати ці ідеї новому поколінню.

Гендерна рівність є невіддільним складником гармонійного розвитку дитини в закладі дошкільної освіти й комфортного робочого клімату для виховательок/-лів та іншого персоналу ЗДО. Однак, сучасний заклад дошкільної освіти не завжди вільний від гендерних стереотипів. Виховательки/-лі можуть транслювати стереотипи щодо того, як мають виглядати чи поводитися дівчата і хлопці, жінки й чоловіки.

У системі дошкільної освіти відсутній гендерний баланс, а саме кількісно переважають жінки, що, з одного боку, пояснюється низькою заробітною платою, а з іншого — наявністю стійкого суспільного стереотипу, що виховання маленьких дітей є саме «жіночою справою». За даними Держкомстату, на кінець 2022 р.²¹ у дошкільній освіті працювало 98,7% жінок. Потрібно розуміти, що чоловіки у ЗДО працюють в основному на посадах дворників, сторожів, робітників з обслуговування, тобто на тих, що не пов'язані з педагогічною діяльністю. Вихователями працюють одиниці. Діти бачать цей гендерний перекіс, і в них чітко складається переконання, хто має виховувати дітей.

Чинні програми розвитку, навчання й виховання дітей дошкільного віку²² більшою чи меншою мірою можуть містити гендерні стереотипи, а виховательки/-лі можуть нав'язувати очікування щодо вигляду й поведінки дівчат і хлопців.

Щоб дитячий садок став комфортним середовищем без гендерних стереотипів як для дітей, так і для працівниць/-ків, необхідно приділяти увагу забезпеченню гендерної рівності в освітньому процесі ЗДО, а також просвіті з гендерних питань з фокусом на розвиток гендерної компетентності виховательок/-лів.

---

²¹ Джерело: <http://surl.li/lquby>.

²² Джерело: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/programi-rozvitku-ditej>.

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: СУТНІСТЬ І СКЛАДНИКИ

Під **гендерною компетентністю** виховательок/-лів ЗДО розуміємо динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність виховательок/-лів ЗДО успішно провадити професійну діяльність, яка сприяє гендерній рівності.

Компоненти гендерної компетентності:

- **когнітивний (знання)** — знання законодавчих та нормативно-правових актів, які регулюють питання гендерної рівності в Україні, положень та сутності гендерного підходу в освіті, сучасних тенденцій та проблем гендерної рівності у суспільстві, форм і методів гендерного виховання, особливостей гендерної соціалізації, механізмів дії гендерних стереотипів;
- **операційний (уміння й навички)** — розпізнавання гендерних аспектів проблем, добирання відповідного гендерночутливого освітнього контенту, побудова гендерночутливого освітнього простору, поширення гендерних знань шляхом використання адекватних методів, засобів тощо; організація занять, ігор та проведення дитячих свят на засадах гендерної рівності; поведінкові навички, спрямовані на утвердження ідеї гендерної рівності;
- **ціннісний (ставлення)** — особистісне ставлення до питання гендерної рівності, розуміння його важливості, а також до таких понять, як гендерна роль, гендерна ідентичність, гендерні стереотипи; визнання необхідності досягнення гендерної рівності в суспільстві.

У діяльності вихователюк/-лів гендерна компетентність проявляється у восьми основних складниках:

Складники	 знання	 уміння, навички	 ставлення
<p>1. Підтримка індивідуальності дитини — здатність сприймати унікальність дитини та сприяти її розвитку незалежно від поширених гендерних стереотипів</p>	<ul style="list-style-type: none"> розуміє важливість дошкільного віку для виховання, вільного від гендерних стереотипів розуміє гендерні аспекти соціалізації дітей дошкільного віку розуміє причини виникнення стереотипів, їхній вплив на формування світогляду дітей 	<ul style="list-style-type: none"> уміє користуватися методами навчання, спрямованими на організацію освітнього процесу в ЗДО без упереджень та стереотипів 	<ul style="list-style-type: none"> усвідомлює відмінності як норми співіснування людей усвідомлює важливість гендерної рівності усвідомлює власні гендерні стереотипи
<p>2. Використання гендерночутливої комунікації — здатність працівниць/-ків ЗДО передавати інформацію вербально й невербально, у такий спосіб, що підтримує рівність</p>	<ul style="list-style-type: none"> знає правила утворення фемінітивів 	<ul style="list-style-type: none"> уміє створювати нові фемінітиви використовує фемінітиви в однаковій манері звертається до хлопців і дівчат використовує жести та пози, які створюють атмосферу поваги й довіри 	<ul style="list-style-type: none"> має неупереджене ставлення як до дітей, так і до дорослих вважає важливим вживання фемінітивів вважає неприйнятним використання висловлювань, що транслюють гендерні стереотипи
<p>3. Розробка та проведення гендерночутливих занять і ігор — здатність добирати навчальний матеріал, вправи, завдання, ігри, що сприяють гендерній рівності</p>	<ul style="list-style-type: none"> знає про наявність гендерних стереотипів у методичних матеріалах і дитячій літературі знає, як можна нейтралізувати гендерні стереотипи в освітньому контенті й дитячій літературі 	<ul style="list-style-type: none"> уміє добирати навчальний контент, який не містить гендерних стереотипів чітко реагує й нейтралізує знайдені гендерні стереотипи у навчальному контенті та дитячій літературі формує нестереотипні уявлення у дітей про роль чоловіків і жінок у суспільному житті 	

Складники	 знання	 уміння, навички	 ставлення
<p>4. Розробка та проведення гендерночутливих дитячих свят — здатність добирати матеріали й організувати проведення дитячих свят у формі, яка сприяє гендерній рівності</p>	<p> розуміє, що таке гендерночутливе свято</p> <p> добирає матеріали для проведення гендерночутливих дитячих свят</p> <p> організовує і проводить дитячі свята, до яких в рівній мірі залучені дівчата і хлопці</p> <p> усвідомлює важливість і необхідність проведення дитячих свят, вільних від гендерних стереотипів</p>		
<p>5. Створення гендерночутливого простору в ЗДО — здатність до створення простору без гендерних стереотипів у всіх приміщеннях ЗДО, зокрема на ігрових майданчиках</p>	<p> знає ознаки дискримінаційного та стереотипізованого простору</p> <p> уникає відтворення ознак дискримінаційного та стереотипізованого простору в ЗДО</p> <p> оформлює усі приміщення ЗДО, зокрема ігровий майданчик, без ознак дискримінації та стереотипів</p> <p> усвідомлює важливість створення гендерночутливого простору в усіх приміщеннях ЗДО (група, спортивний зал, актові зали, коридори і т.п.) та на ігрових майданчиках</p>		
<p>6. Розпізнавання гендерно зумовленого та домашнього насильства — здатність розпізнавати та реагувати на прояви гендерно зумовленого й домашнього насильства щодо дошкільнят</p>	<p> знає форми та прояви насильства</p> <p> знає, як розпізнати за зовнішнім виглядом і поведінкою дитини ознаки гендерно зумовленого й домашнього насильства</p> <p> знає контакти служби у справах дітей та підрозділів Національної поліції, які займаються протидією насильству</p> <p> реагує на ознаки гендерно зумовленого й домашнього насильства щодо дитини</p> <p> проводить з батьками роз'яснювальну роботу щодо неприпустимості гендерно зумовленого й домашнього насильства</p> <p> має нульову толерантність до насильства</p>		
<p>7. Підтримка кооперації й ненасильницького спілкування — здатність налагоджувати та підтримувати співпрацю й ненасильницьке спілкування між дітьми, зокрема між дівчатами та хлопцями</p>	<p> володіє концепцією ненасильницького спілкування</p> <p> підтримує й заохочує ненасильницьке спілкування серед дітей</p> <p> організовує навчання, підготовку і проведення дитячих свят, ігор у змішаних групах з хлопців і дівчат</p> <p> заохочує хлопців і дівчат до ігор усім набором наявних іграшок у всіх просторах ЗДО</p> <p> розуміє важливість розвитку навичок кооперації між хлопцями й дівчатами</p>		

Складники	 знання	 уміння, навички	 ставлення
<p>8. Популяризація батьківства без гендерних стереотипів — здатність продемонструвати позитивний вплив батьківства без гендерних стереотипів на життя дітей</p>	<p> розуміє сутність батьківства без гендерних стереотипів</p> <p> уміє надати влучні приклади батьківства без гендерних стереотипів</p> <p> проводить роз'яснювальну роботу з батьками щодо необхідності виховання дітей на засадах рівності й без гендерних стереотипів</p> <p> вірить, що виховання без гендерних стереотипів — на користь дитині</p>		

Розглянемо детально кожен складник.

1. Підтримка індивідуальності дитини — здатність сприймати унікальність дитини та сприяти її розвитку незалежно від статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності та поширених гендерних стереотипів.

Вихователькам/-лям важливо усвідомлювати той факт, що всі люди різні. Розуміння розмаїтості людського суспільства є базовою цінністю демократичного суспільства. Важливо зрозуміти особливості конкретної дитини — потреби, здібності, нахили — та допомагати їй побудувати власну траєкторію розвитку, а не підганяти під наявні стереотипи.

Крім того, потрібно звертати увагу на те, як стать дитини накладається на інші характеристики, як-от расова чи етнічна приналежність, інвалідність, сексуальна орієнтація, тип родини та її соціальний і майновий стан. Наприклад, дівчина із заможної родини, у якій мати займається бізнесом, буде мати інші мрії щодо майбутнього, ніж дівчина із малозабезпеченої родини, де мати є домогосподаркою.

Для виховательок/-лів важливим є розуміння гендерних аспектів соціалізації дітей дошкільного віку.

Також необхідно розрізняти причини виникнення гендерних стереотипів, природу їх впливу на формування світогляду дітей та необхідність відмови від них, оскільки це шкодить вільному розвитку дівчат і хлопців.

Вихователькам/-лям важливо ідентифікувати й нейтралізувати власні стереотипи та будувати інклюзивний освітній процес, добирати методи та форми навчання й виховання без гендерних стереотипів.

2. Використання гендерночутливої комунікації — здатність працівниць/-ків ЗДО передавати інформацію вербально й невербально, у такий спосіб, що підтримує рівність.

Використання гендерночутливої комунікації вважається необхідною умовою гендерної компетентності, оскільки полегшує здатність персоналу дошкільця розуміти та задовольняти потреби кожної дитини й родини без транслювання гендерних стереотипів.

Традиційно в українській мові чоловічий рід використовували як загальний, тобто такий, що розповсюджується і на чоловіків, і на жінок. Тобто жінки й дівчата в мові часто існують «за замовчуванням», можна сказати, що вони є невидимими в мові. Мовна структура є відображенням нерівності, яка існує у суспільстві. Вона підкреслює другорядність жінки в суспільній свідомості. Тому для досягнення гендерної рівності важливо використовувати гендерночутливу комунікацію, зокрема вживати фемінітиви.

У нашій мові закріпилися назви професій у чоловічому роді. Це історично пов'язано з тим, що жінки тривалий час не були представлені в публічному просторі, тобто не займалися оплачуваною працею. Але наразі жінки активно працюють у всіх галузях економіки, а назви професій лишилися здебільшого в чоловічому роді, що знову ж таки робить жінку «невидимою» в мові.

Наразі нова редакція українського правопису (2019 р.) закріпила вживання фемінітивів, але хоча у засобах масової інформації фемінітиви вживають на регулярній основі, пересічні українці та українки часто кажуть, що вони їм «ріжуть вуха».

Працівницям/-кам закладів дошкільньої освіти важливо популяризувати ідею вживання фемінітивів. Важливо як використовувати поширені фемінітиви (вчителька, вихователька, художниця, співачка, медсестра, секретарка, прибиральниця), так і вміти створювати та застосовувати нові (менеджерка, пілотеса, соціологиня, депутатка, політикиня, поліціантка, міністерка) й бути прикладом для дітей.

Ще однією ознакою гендерночутливої мови є відсутність у ній гендерних стереотипів і сексизму. Важливо уникати узагальнень на кшталт «усі жінки хочуть укласти шлюб» або «чоловіки краще розбираються в техніці», «усі хлопці — бешкетники». Говорячи про власний досвід, варто не узагальнювати, адже він

не є репрезентативним. Також необхідно давати оцінку конкретній поведінці дитини, а не особистості із прив'язкою до статі. Наприклад, якщо хлопчик постійно б'ється з дітьми, то, найімовірніше його переконували вдома, що це нормальна поведінка для хлопця, але виховательки/-лі не мають пояснювати подібну поведінку статтю дитини. Не варто також говорити: «Ти ж дівчинка, як ти могла вступити в бійку» або «Ти ж хлопчик, не можна ображати дівчат», бо ображати не можна нікого. Варто дати негативну оцінку такій поведінці та наголосити на неприпустимості агресії та безперспективності вирішення конфліктів за допомогою сили і бійки.

Під час комунікації важливо звертати увагу на форму звернення до хлопців і дівчат. Пригадайте, як ви називаєте хлопців, а як — дівчат. Чи до всіх ви звертаєтесь на ім'я або на прізвище? Можливо, до дівчат у пестливій формі, а до хлопців — на прізвище? Важливо робити це однаково (на ім'я чи на прізвище) і так демонструвати їхню рівність. Такі речі мають значення і на підсвідомому рівні несуть інформацію дошкільникам щодо ставлення до дівчат і хлопців та очікувань від них.

У ЗДО відповідно до Базового компоненту дошкільної освіти передбачене знайомство з різними професіями, зокрема за допомогою сюжетно-рольових ігор. Необхідно змалечку не тільки показувати дітям, що і хлопці, і дівчата можуть обирати професію за уподобанням, а й правильно називати представниць різних професій із використанням фемінітивів. Звісно, прикладом має бути вихователька чи вихователь. Якщо не використовувати жіночий рід у назвах професій і посад, це сприятиме відтворенню стереотипу про вторинність жінок у професійній діяльності, закріплювати жіночу «невидимість», що потім може негативно відобразитися на кар'єрних прагненнях дівчат.

Важливо доносити батькам та опікунам/-кам думку про те, що дітям можуть подобатися «незвичні» для певної статі професії, і відповідно називати їх у жіночому або чоловічому роді. Неодмінно треба говорити про реальне розмаїття життєвих шляхів дітей незалежно від очікувань суспільства, спонукати дитину мріяти й реалізовувати свої мрії.

Важливо уникати узагальнень, що всі дівчата мають бути слухняними та охайними, а хлопці — сильними й активними, тому, наприклад, нести іграшки для прогулянки.

Окрім мови, важливо звернути увагу на пози й жести під час комунікації. Чи не несуть вони агресії, зверхнього ставлення чи сексуального підтексту. Неприйнятним будуть: порушення особистих кордонів дитини, коли ви підходите ближче, ніж на метр; нависання над дитиною, яка сидить; стискання кулаків тощо. Під час спілкування варто використовувати відкриті пози й жести, демонструючи в такий спосіб, що ви нічого не приховуєте й готові до відкритого спілкування.

3. Розробка та проведення гендерночутливих занять і ігор — здатність добирати навчальний матеріал, вправи, завдання, ігри, що сприяють гендерній рівності.

Під час проведення занять, сюжетно-рольових ігор, добору творів для читання важливо пам'ятати, що в цьому освітньому контенті багато гендерних стереотипів. Розглянемо типові сюжетно-рольові ігри, які почасти використовують у ЗДО.

У грі «Дитячий садок» ролі виховательки, медсестри, музичної керівниці, кухарки, помічниці виховательки отримують здебільшого дівчата. А роль охоронця найчастіше грає хлопець. Відповідно до ролей дівчата грають з дітьми, готують і розкладають їжу, миють посуд і прибирають у групі. А хлопець просто сидить чи стоїть при вході в дитячий садочок. Так діти засвоюють стереотипні моделі поведінки, чіткий розподіл занять. Очевидно, що ролі можна розподілити інакше, запропонувати дітям без визначення статі спробувати різні ролі.

Те саме спостерігаємо в іншій сюжетно-рольовій грі — «Транспорт». У ній дівчата найчастіше грають пасивні ролі пасажирок, а хлопці — активні ролі водія, механіка, поліціанта. Тобто ролі, які символізують статусність і передбачають прийняття рішень. Яким може бути сюжет ігор? Наприклад, водій і водійка таксі/автобуса везуть пасажирів і пасажирок, роблять зупинки, подають сигнал. Поліціантка або/та поліціант регулює рух, перевіряє документи, стежить за дотриманням правил дорожнього руху. Важливо доносити до дітей, що види діяльності не розподіляються на «жіночі» й «чоловічі» і діти можуть робити все разом.

Під час занять виховательки/-лі часто використовують літературні твори, які можуть бути насиченими гендерними стереотипами. Це зрозуміло навіть із

назв творів: «Дівчинка-замазура», «Лінива Оленка», «Галинка-праля», «Маленький інженер», «Маленькі помічниці». Під час читання, наприклад, казки «Попелюшка» відбувається закріплення у свідомості дітей пасивної жіночої ролі. Попелюшка була дуже доброю і працьовитою дівчиною. Вона виконувала багато роботи, але це ніяк не покращувало її життя. Тільки поява принца призвела до того, що дівчина вирвалася від злої мачухи і зведених сестер. Так дівчата вбирають ідею, що власними силами досягти змін у житті неможливо, головне — дочекатися принца. Виховательки/-лі мають доносити до дітей важливість активної позиції та власних досягнень у житті і для дівчат, і для хлопців, як і вміння готувати їжу, підтримувати порядок, бути охайними й акуратними.

4. Розробка та проведення гендерночутливих дитячих свят — здатність добирати матеріали й організувати проведення дитячих свят у формі, яка сприяє гендерній рівності.

Свята у ЗДО є важливим складником річного циклу. Тому необхідно продумати концепцію свята і протестувати її на наявність гендерних стереотипів.

Для цього дайте відповіді на такі запитання:

- ➔ Чи однаково у святі будуть залучені хлопці й дівчата?
- ➔ У яких ролях будуть представлені хлопці й дівчата?
- ➔ Чи не будуть закріплюватися стереотипні гендерні ролі (дівчина — прикраса свята, хлопець — супергерой тощо)?
- ➔ Чи будуть хлопці або дівчата під час свята діяти разом?
- ➔ Чи не будуть хлопці або дівчата відчувати свою вторинність?

Звернемо увагу на популярні свята, які проводять у ЗДО відповідно до річного циклу і які мають гендерне забарвлення.

По-перше, це свято 8 березня. Зазвичай дітям пропонують намалювати чи виготовити подарунок для мами. Але це не День матері. Це свято виникло як День боротьби за права жінок. Тож добре запропонувати дітям іншу активність. Наприклад, вони могли б підготувати малюнок або оповідання про досягнення жінок, якими вони пишаються. Це можуть бути їхні мами, бабусі чи сестри. На цьому святі варто розповісти про досягнення жінок у різних видах

діяльності та професіях. І в такий спосіб можна відходити від стереотипу у свідомості дітей, що 8 березня — це свято весни та краси, де вітають жінок за те, що вони народились жінками, або за те, що вони є «прикрасою», берегинями чи натхненницями чоловіків.

Важливо також пам'ятати, що 1 жовтня — це не день хлопців, а День захисників і захисниць України, що тепер відображено й у назві свята. Варто підкреслити, що жінки разом з чоловіками сьогодні захищають Україну. У сценаріях цього свята дуже часто є активності, у яких беруть участь окремо хлопці і дівчата. Хлопці часто змагаються у вправності та кмітливості, а дівчатам пропонують зварити для захисників борщ, тобто займатися обслуговувальною працею. Сценарій свята необхідно змінити: змагання й активності проводити спільні і для хлопців, і для дівчат. Також приготування їжі має бути спільною справою. Дітям потрібно пояснити, що часи змінилися і тепер як козаки, так і козачки повинні вміти й обслуговувати себе, і постояти за себе.

5. Створення гендерночутливого простору в ЗДО — здатність створювати простір без гендерних стереотипів у всіх приміщеннях ЗДО, у тому числі на ігрових майданчиках.

Якщо ми зайдемо у приміщення ЗДО, на стінах побачимо звичні плакати з безпеки життєдіяльності, правил дорожнього руху, протипожежної безпеки, які можуть містити стереотипні зображення чи мову. Тут зазвичай ходять і діти, і батьки, які так само бачать стереотипні відображення: хлопці як бешкетники, які порушують дисципліну, а дівчата як пасивні спостерігачки або такі, що чекають на порятунок. Така й подібна наочність транслює гендерні стереотипи.

Переїдемо до прогулянкових майданчиків, де розташовані павільйони, пісочниці, спортивні знаряддя, гірки, гойдалки тощо. Павільйони часто розмальовані також стереотипно. Чоловічі образи зображені активними, рухливими; такими, що виконують важливі завдання. А жіночі — пасивними, часто із квітами чи кошиком у руках, нібито зливаються з природою. Тобто чітко передані очікування: хлопці мають бути активними, рухатися по всьому майданчику, а дівчата — пасивними, тихенько гратися в павільйоні.

Що можна тут запропонувати? Наприклад, може бути зображений поїзд, у якому їдуть і хлопці, і дівчата різної зовнішності. Важливо також, у який колір

пофарбовані лави, столики, гойдалки. Це точно не має бути рожевий або синій кольори, бо так знов зонуємо майданчик, утворюючи гендеровані зони: для хлопців — активну, а для дівчат — статичну. Краще обирати нейтральні кольори й дбати про те, щоб діти гралися разом. Тому не потрібно маркувати обладнання майданчиків окремо для дівчат і хлопців.

Розглянемо, як створений простір у групі ЗДО, як він може формувати гендерні стереотипи і відповідно закріплювати надалі гендерну нерівність. Почнемо з роздягальні. На однакових шафах часто можна побачити чітко марковані наліпки. У хлопців наклеєні машинки, літаки, гелікоптери, а напис зроблений на синьому фоні. А у дівчат це ляльки, квіти, брязкальця й написи, зроблені рожевим кольором. Зрозуміло, що таке маркування чітко формує в дітей уявлення про їхні різні ролі в суспільстві. А можна ж ці наліпки зробити більш різноманітними або нейтральними.

У групі також є туалетна кімната, що складається з двох частин: умивальня і власне туалет. Зональність так само може маркуватися кольором. Наприклад, рушники дівчат — бути рожевими, а хлопців — синіми. Тож бачимо, що і простір групи може бути стереотипізованим. Коли змінюємо кольори, тобто маркування, то змінюємо й зональність, простір стає загальним.

Далі у групі, крім звичних меблів, звернемо увагу на ігрову зону. Тут зазвичай можна побачити чітку зональність. Зона ляльок — різні ляльки, меблі, одяг, візочки — переважно рожевих і бузкових кольорів. Хлопці здебільшого в цю зону не заходять. Зона транспорту переважно розташована на килимі, обставлена машинками, тракторами, гелікоптерами, танками тощо. Тут, як правило, панують хлопці; вони галасують, сперечаються, моделюють зразки поведінки. Дівчата у цей час частіше граються в ляльковій зоні.

Як цьому запобігти? Найпростіше — об'єднати транспортну з ляльковою зоною, аби показати, що немає окремо «дівчачих» чи «хлопчачих» іграшок. Дівчата й хлопці можуть гратися різними іграшками — як ляльками, так і машинками. Тоді дівчата й хлопці будуть взаємодіяти, а гендерні стереотипи відійдуть на другий план.

Зона конструювання обставлена кубиками й конструкторами. Діти тут граються разом. Але буває, що що старшими діти стають, то менше в цій зоні дівчат. Отже, варто заохочувати дівчат до цих ігор; спостерігати, кому з дівчат особливо це подобається.

Якщо не будемо стереотипно самі розподіляти іграшки на «дівчачі» й «хлопчачі», діти обиратимуть іграшки за уподобаннями. І пам'ятати, що різні іграшки розвивають різні здібності — фізичні, емоційні, інтелектуальні. Тому дуже добре, щоб діти гралися різними іграшками незалежно від статі.

6. Розпізнавання гендерно зумовленого й домашнього насильства — здатність розпізнавати та реагувати на прояви гендерно зумовленого й домашнього насильства щодо вихованок і вихованців ЗДО.

Головне, про що потрібно сказати, — це те, що виховательки/-лі мають мати нульову толерантність до будь-яких проявів насильства — як домашнього, так і насильства за ознакою статі. У жодному разі вихователька/-ль не може перекладати провину за насильство на постраждалу особу, наприклад, говорити про те, що вони погано поведились, тому самі винні. Потрібно бути обізнаною/-им з основними формами насильства, його ознаками й алгоритмами дій у разі потрапляння дитини в ситуацію насильства.

Основні форми насильства:

- ➔ **фізичне** — ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці; ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру;
- ➔ **сексуальне** — будь-які діяння сексуального характеру, вчинені щодо повнолітньої особи без її згоди, або щодо дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини; примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені щодо дитини або в її присутності;
- ➔ **психологічне** — словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування; інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

- **економічне** — умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборона працювати, примушування до праці, заборона навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Вихователькам/-лям важливо вміти розпізнавати, що дитина зазнає домашнього насильства, за різними ознаками: пригнічений настрій, зовнішні ознаки насильства, синці, неухважність на заняттях тощо. Важливо звертати увагу на зовнішній вигляд дитини, її одяг. Це може вказувати на занедбаний стан дитини й на те, що догляд за нею не здійснюють або здійснюють недостатньо. Також потрібно зважати на те, як дитина їсть, чи не буває вона голодна, чи отримує вдома достатньо їжі. Усе це може бути проявами насильства щодо дитини.

У подібних випадках важливо спеціально працювати з батьками та опікунами/-ками, доводити неприпустимість таких дій, радитися з психологами/-инями щодо допомоги дитині й батькам.

Якщо виникає підозра щодо домашнього насильства або такі ознаки виникають регулярно, потрібно повідомити службу у справах дітей для подальшої роботи з родиною і захистом дитини.

Якщо виникає підозра щодо скоєння сексуального насильства, важливо не розпитувати дитину детально про випадок сексуального насильства. Бажано, щоб дитина розказувала про всі подробиці насильства під час допиту в межах кримінального провадження.

Задля захисту прав дітей в Україні впроваджується модель «Барнахус» за підтримки ЮНІСЕФ та Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх. Важливим у цій моделі є комплексний міждисциплінарний підхід до дотримання гарантій із захисту прав та інтересів дітей, які постраждали від кримінальних правопорушень або стали їх свідками, забезпечення належного реагування на випадки насильства та надання допомоги постраждалим дітям. Водночас важливо, що діяльність мультидисциплінарної команди в такій моделі ґрунтується на нормах чинного законодавства, складником якого є міжнародні стандарти у сфері правосуддя, дружнього до дитини, спрямовані на реалізацію принципу забезпечення інтересів дитини²³.

²³ Модель «БАРНАХУС»: Загальна характеристика і впровадження в Україні: https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file/BARNAHUS_web.pdf.

Якщо дитина повідомила інформацію про випадок насильства, потрібно її зафіксувати як слід і впродовж однієї доби повідомити про випадок насильства щодо дитини до:

- + органів Національної поліції;
- + служби у справах дітей.

7. Підтримка кооперації й ненасильницького спілкування — здатність налагоджувати та підтримувати співпрацю й ненасильницьке спілкування між дітьми, зокрема між дівчатами та хлопцями.

Виховательки/-лі мають знати концепцію ненасильницького спілкування і пропагувати його серед дітей. Це сприятиме розвитку навичок кооперації й порозуміння.

Ненасильницьке спілкування — це метод комунікації, який базується на чотирьох компонентах спілкування без агресії і критики.

- 1) спостереження** без оцінок і суджень через факти — намагайтеся спостерігати нейтрально, без оцінювання;
- 2) почуття** — важливо розуміти і враховувати почуття — як власні, так і оточення;
- 3) потреби** — за кожною емоцією йде певна інформація про потреби; саме в потребах криється джерело та причини почуттів; коли потреби не задовольняються, виникає дискомфорт; почуття є результатом незадоволених потреб;
- 4) прохання** (звернення) не є вимогою.

Якщо людина думатиме винятково про свої почуття та потреби, у комунікації буде агресивний посыл. Якщо ж лише про почуття й потреби інших, то накопичуватиметься пасивна агресія. Людина триматиме всі емоції в собі.

Алгоритм ненасильницького спілкування: ваші почуття (я відчуваю) — факт (коли...) — потреба (для мене важливо) — потреби та почуття іншої людини — прохання або ефективний план дій.

Також для профілактики виховательки/-лі постійно організують навчання й підготовку до проведення заходів у змішаних групах для розвитку навичок кооперації й порозуміння у хлопців і дівчат.

8. Популяризація батьківства без гендерних стереотипів — здатність продемонструвати позитивний вплив батьківства без гендерних стереотипів на життя дітей.

Гендерні стереотипи можуть проявлятися, наприклад, у різних гендерних ролях у сім'ї: чоловіки відповідають за забезпечення родини й мають вищий статус, тоді як жінки виконують обслуговувальну, доглядову працю. Також з того моменту, як батьки та опікуни/-ки дізнаються стать своєї дитини, вони формують очікування від неї й починають приймати рішення про те, як дитина має виглядати (рожевий одяг — для дівчат, блакитний — для хлопців) чи як поводитися (дівчина має бути слухняною, а хлопчик — активним). І ці рішення приймають на основі статі дитини. Наприклад, немовлят вдягають у рожевий або блакитний одяг, потім дарують різні іграшки: ляльки — дівчатам, автівки — хлопцям; водять у різні гуртки: дівчат — на танці, хлопців — у спортивні секції тощо.

Сьогодні багато батьків скажуть, що вони не мають гендерних стереотипів і не проти того, щоб їхні сини й доньки займалися тим, чим вони хочуть. Проте їхня поведінка та неявні послання можуть не відповідати їхнім словам. Наприклад, батьки та опікуни/-ки можуть говорити, що вони не проти того, що їхні діти хочуть носити, але продовжують купувати переважно рожеві або блакитні речі для дівчат і хлопців відповідно, або вони заохочують дітей займатися різними видами діяльності, але водночас більше хвалять своїх доньок за те, що вони гарно малюють, а синів — за те, що вони вправно лазять по деревах. Ба більше, багато батьків можуть хвалити дівчат за традиційно чоловічі заняття, як-от спорт чи конструктори, але бути менш задоволені тим, що хлопці граються з ляльками чи танцюють.

У багатьох випадках батьки навіть не усвідомлюють, що вони роблять. І часто неявні повідомлення є потужнішими, ніж явні. Вони також можуть заплутати дитину і зробити гендерну соціалізацію дуже складною.

Батьківство без гендерних стереотипів, або ж гендернотрансформаційне батьківство, — це підхід до виховання, що має за основу гендерну рівність та

інклюзивність, а також заохочує позитивну соціалізацію й подолання гендерних стереотипів.

Батьківство без гендерних стереотипів спрямоване на формування недискримінаційних гендерних норм серед батьків і опікунів/-ок та спонукання до самоосвіти щодо власних гендерних упереджень.

Батьки та опікуни/-ки, які практикують батьківство без гендерних стереотипів, також усвідомлюють різні зовнішні сили (як-от ЗМІ/соціальні мережі, соціальний тиск з боку однолітків та громади тощо), які впливають на гендерні норми дитини, і прагнуть підтримати дітей.

Батьки та опікуни/-ки визнають самостійність дитини й орієнтуються на її особливості, нахили, здібності тощо. Батьківство без гендерних стереотипів спрямоване на те, щоб усі діти та сім'ї мали високий рівень благополуччя, піклувалися та поважали один/одна одного/одну та своє оточення.

Основні шляхи гендерної соціалізації	Виховання дітей на основі гендерних стереотипів	Виховання дітей без гендерних стереотипів
<p>Активне навчання</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Говорити дітям, що робити чи не робити, виходячи зі стереотипного розуміння гендерних ролей. Наприклад, казати хлопцям, що вони не можуть плакати; змушувати дівчат (але не хлопців) виконувати домашні обов'язки з догляду та хатню роботу. ➔ Наполягати на слухняності та прийнятті того, що говорить авторитет, особливо для дівчат. 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Слухати дітей з емпатією і розумінням. ➔ Бути чутливими до потреб дітей — оцінювати, наскільки їм комфортно у своїй гендерній ролі. ➔ Пропонувати різні можливості та підтримувати дитину у вивченні різних видів діяльності та ролей. ➔ Виховувати критичне мислення та активно боротися з гендерними упередженнями у дітей, ЗМІ, громаді та суспільстві. ➔ Хвалити дітей не лише за гендерно типову поведінку. ➔ Заохочувати дітей виходити із зони комфорту для задоволення своїх потреб.

Основні шляхи гендерної соціалізації	Виховання дітей на основі гендерних стереотипів	Виховання дітей без гендерних стереотипів
<p>Моделювання</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Неоплачуваною роботою з догляду за дітьми, домом, господарством займаються лише жінки (навіть коли ще мають і оплачувану роботу), тоді як чоловіки виконують тільки оплачувану роботу. ➔ Чоловіки не розділяють з жінками обов'язки по дому та догляду за дітьми. ➔ Чоловіки не займаються так званою жіночою діяльністю — граються з дітьми лише тоді, коли їм хочеться, не вміють виражати почуття, не виявляють емоцій до партнерки та/або дітей. 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Партнери/-ки справедливо розділяють усі домашні обов'язки, а також обов'язки з виховання дітей. ➔ Чоловіки та жінки вільно виражають емоції, емпатію та співчуття. ➔ Підтримувати партнерів/-ок і дітей у здійсненні їхніх мрій з повагою і чуйністю.
<p>Слова, вчинки, поведінка, методи (навмисні чи ні)</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Пропонувати дівчатам і хлопцям лише один тип іграшок, позначених, як «дівчачі» та «хлоп'ячі» (наприклад, ляльки, малюнки — для дівчат, а для хлопців — конструктори та машинки). ➔ Хвалити дівчат за те, що вони турботливі та піклуються про свій зовнішній вигляд. Хвалити хлопців за те, що вони розумні та сильні. ➔ Говорити дівчатам, що вони не повинні бути, наприклад, хірургинями, тому що вони занадто ніжні та чутливі. ➔ Грати в рухливі ігри тільки з хлопцями, тому що вони сильні, а дівчатам може бути боляче. ➔ Грубо жартувати про жінок, які не є «жіночними», і чоловіків, які не є «стійкими й сильними». 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Розмовляти з дітьми та слухати дітей. ➔ Поважати вибір дитини щодо іграшок, ігор та професій незалежно від того, чи відповідають вони стереотипним гендерним ролям. ➔ Пропонувати дітям інші варіанти й заохочувати їх пробувати. ➔ Говорити дітям, що вони можуть робити свій вибір незалежно від того, що кажуть інші люди. ➔ Ставитися до всіх з повагою.

Основні шляхи гендерної соціалізації	Виховання дітей на основі гендерних стереотипів	Виховання дітей без гендерних стереотипів
<p>Гендерні практики вдома</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Шкідливі та стереотипні гендерні практики вдома (жінки — берегині та займаються хатніми справами й дітьми; чоловіки — приймають рішення і розпоряджаються грошима). ➔ Ставлення до партнера/-ки (передусім жінки) з вербальною, психологічною та фізичною агресією — гендерно зумовлене насильство. ➔ Надмірний контроль над членами сім'ї жіночої статі — обмеження їхньої мобільності, фінансового достатку тощо. ➔ Стигматизація менструації як «нечистоти» або «табу». ➔ Застосування жорсткої та каральної дисципліни, включаючи фізичні покарання, особливо щодо хлопців. ➔ Соромлення хлопця за прояви емоцій чи зацікавленість у заняттях, які традиційно маркуються як жіночі (ігри в ляльок, кухарство). 	<ul style="list-style-type: none"> ➔ Суперечки та конфлікти вирішуються мирно та конструктивно. ➔ У сім'ї панує взаємна повага. ➔ Дітям дозволяється висловлювати свою думку та робити вибір відповідно до їхнього віку та інтересів. ➔ Немає покарань, лише логічні наслідки зробленого вибору, і ці правила поширюються на всіх членів сім'ї (наприклад, якщо правила сім'ї порушуються, кожен/кожна має нести за це відповідальність). ➔ У сім'ї немає «заборонених» тем, сім'ї говорять про кожне важливе питання, а діти отримують інформацію та підтримку, що відповідають їхньому віку.

Виховательки/-лі, які перебувають у постійному контакті з батьками та опікунами/-ками, мають потенціал стати провідниками батьківства без гендерних стереотипів. Для цього передусім потрібно усвідомлювати, що гендерні стереотипи обмежують розвиток дітей і що їх потрібно подолати.

Під час спілкування з батьками та опікунами/-ками виховательки/-лі у коректній ненав'язливій манері надають влучні приклади батьківства без гендерних стереотипів і спонукають до використання такого підходу у вихованні дітей.

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Рамка гендерної компетентності має підтримуватися на різних рівнях системи управління освітою: на рівні Міністерства освіти і науки України, обласних департаментів науки і освіти, відділів освіти органів місцевого самоврядування, на рівні управління окремими ЗДО.

Підґрунтя гендерної компетентності виховательок/-лів має закладатися ще на етапі профорієнтації молоді, коли дівчат і хлопців рівною мірою заохочують до виховательської кар'єри, що надалі сприятиме створенню гендерного паритету в системі дошкільної освіти, де наразі наявна фемінізація.

Гендерна компетентність має наскрізно проходити через навчальні програми підготовки за напрямом «Педагогіка» у системі професійної та вищої освіти.

Важливо розуміти, що гендерна компетентність не формується швидко. Для її усвідомлення і формування потрібні практика й певний час. Також необхідно мати підтримку на системному рівні та відповідні ресурси. Водночас здобувачі/-ки освіти повинні знати свої права на доступ до освіти та справедливе ставлення до них, незалежно від їхньої статі.

Гендерна компетентність також має підтримуватися на рівні державної політики у сфері освіти. Як уже зазначалося, в Україні в грудні 2022 р. була затверджена Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 р., що дає чіткий напрям щодо розвитку гендерної компетентності виховательок/-лів ЗДО. Організаційно-нормативна структура ЗДО має закріплювати й підтримувати ідеї гендерної рівності у відповідних документах: стратегіях, цінностях, місії, внутрішніх регламентах, політиках, етичних кодексах тощо.

Гендерна компетентність має бути включена до посадових інструкцій, адже саме цей документ регламентує діяльність виховательок/-лів та визначає їхні основні функції й компетентності.

Розвиток гендерної компетентності має бути включений не лише у програми професійної підготовки виховательок/-лів, а й у програми підвищення кваліфікації. І добре було б відвести певний фіксований відсоток у годинах

підвищення кваліфікації саме на це (як, наприклад, відводять 10% на розвиток інклюзивної компетентності). Наразі розширене коло суб'єктів підвищення кваліфікації, зокрема ними можуть виступати громадські організації, які спеціалізуються на питаннях гендерної рівності.

Процес атестації працівниць/-ків ЗДО та присудження категорій має враховувати наявність гендерної компетентності.

Обласні заклади підвищення кваліфікації педагогічних працівників/-ць, місцеві Центри професійного розвитку педагогічних працівників/-ць так само повинні створити відповідні програми та пропагувати їх.

Гендерна компетентність має просуватися в межах діяльності професійних об'єднань виховательок/-лів. Її варто додавати в етичні кодекси таких об'єднань, у перелік нормативно-правових актів, які вважаються важливими для виховательок і вихователів. Під час проведення різноманітних конкурсів «Вихователь року» має враховуватися гендерна компетентність учасників і учасниць.

Підтримка гендерної компетентності виховательок/-ів

Вибір кар'єри	Педагогічна освіта	Гендерна компетентність включиться в етичні кодекси професійних об'єднань вихователів/-льок, їй приділяється увага у межах конкурсів «Вихователь року»	Гендерна компетентність включена до посадових інструкцій вихователів ЗДО	Гендерна рівність знаходить відображення в організаційно-нормативній структурі ЗДО (стратегія, місія, цінності, внутрішній регламент, етичний кодекс тощо)
Жінок/дівчат та чоловіків/хлопців заохочують обирати професію виховательки/-ля ЗДО	Гендерна компетентність додається до навчальних програм у закладах професійної та вищої освіти педагогічного спрямування	Програми підвищення кваліфікації виховательок/-лів містять рамку гендерної компетентності	Процес атестації та присудження категорій виховательок/-лів враховує наявність гендерної компетентності	Державна політика у сфері освіти сприяє гендерній рівності
Сфера освіти		Ринок праці		

ПРИКЛАДИ СИТУАЦІЙ, У ЯКИХ ПРОЯВЛЯЄТЬСЯ ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Гендерна компетентність освітян може проявлятися на різних етапах їхньої діяльності та в різних формах. Для чіткішого практичного розуміння проявів гендерної компетентності пропонуємо розглянути це на прикладах відповідно до її складників.

Складники гендерної компетентності	Приклади ситуацій, у яких проявляється цей складник
<p>1. Підтримка індивідуальності дитини</p>	<p>Батьки Настусі звернулися до виховательки із побоюванням, що дівчина вже довгий час не грається з ляльками. Просили поради, що робити.</p> <p>Порада. Підтримати бажання дівчини гратися з різними іграшками, не обов'язково з ляльками. Вочевидь, у цей період розвитку Настусі потрібно розвинути свої інші здібності, крім емоційних.</p>
<p>2. Використання гендерно-чутливої комунікації</p>	<p>Деякі колеги в дитячому садочку не сприймають і не використовують фемінітиви у своєму мовленні, називаючи це зайвим нововведенням, перенавантаженням мови, немелодійністю звучання «членкиня», «міні-стерка», «директорка» тощо.</p> <p>Порада. Поділитися з колегами інформацією про те, що загальна кількість фемінітивів в «Історичному словнику фемінітивів української мови» складає близько 8000 слів, а деякі форми слів дуже часто використовують навіть ті, хто не сприймає нові форми фемінітивів. Наприклад, абсолютно прийнятним для слуху є звернення «вихователька». Це слово зафіксоване у «Словнику української мови». Фемінітиви для типово жіночих професій, як-от прибиральниця, секретарка, вчителька, медсестра, співачка, — досить поширені й не викликають заперечення. А от професії, де жінки не були представлені історично, як-от депутатка, менеджерка, міністерка, амбасадорка, можуть для декого звучати незвично. Це певною мірою стереотипне сприйняття, яке є суб'єктивним і не може транслюватися на дітей.</p> <p>Важливо знати, що на сьогодні новий український правопис передбачає використання фемінітивів. Це додаткова можливість візуалізації жіночої постаті в суспільстві.</p> <p>Ваш/-а колега транслює у спілкуванні з дітьми гендерні стереотипи. Наприклад, використовує в мовленні стереотипні висловлювання на кшталт «Хлопчик він і є хлопчик!» або «Що ж ти робиш, ти ж дівчинка!».</p> <p>Порада. У будь-якому випадку для оцінки поведінки дітей у різних ситуаціях не використовувати посилання на статтю. Потрібно демонструвати рівне ставлення під час оцінювання вчинків дітей. Важливо підкреслити, що так не можна чинити нікому.</p>

Складники гендерної компетенції	Приклади ситуацій, у яких проявляється цей складник
<p>3. Розробка та проведення гендерно-чутливих занять і ігор</p>	<p>На прогулянці діти грають у рухливі ігри. Програма пропонує такі ігри: «Ведмідь та бджоли», «Лисиця та зайці», «Квочка та курчата», які приписують певні якості тваринам тієї чи іншої статі. Ведмідь сильний, лисиця хитра, квочка полохлива. На активні ролі призначають хлопців, а на пасивні — дівчат.</p> <p>Порада. Змістити акценти у грі. На полювання виходять пари: ведмідь і ведмедиця, лис і лисиця. Захищати курчат від хижаків буде квочка й півень. Так діти будуть діяти спільно й виявлятимуть однакові якості.</p>
<p>4. Розробка та проведення гендерно-чутливих дитячих свят</p>	<p>Підготовка до свята Нового року відбувалась як завжди. Дівчатам призначили ролі сніжинок, намистинок, принцес; хлопцям — ролі ведмедів, вовків, піратів.</p> <p>Порада. Перед підготовкою до свята варто спитати дітей, ким вони хочуть бути. А вже потім скласти сценарій свята. Підтримати дітей у їхніх нестереотипних прагненнях щодо обраних ролей.</p>
<p>5. Створення гендерночутливого простору ЗДО</p>	<p>У групі в умивальнику хлопцям завжди давали темні рушники, а дівчатам — світлі. Це пояснювали тим, що хлопчики після прогулянки брудні, і на темних рушниках це буде менше видно, а дівчата дуже акуратні й охайні.</p> <p>Порада. Важливо, аби у групі все, чим користуються діти (горщики, рушники, постільна білизна) не були марковані кольором залежно від статі (як у цьому випадку рушники) і натякали на відмінність хлопців і дівчат.</p> <p>Весною на клумбі прогулянкового майданчика посадили квіти. Кожного дня, коли діти виходили гуляти, хлопці несли маленьке відерце води, а дівчата поливали квіти. Ця частина майданчика фактично була «дівчакою».</p> <p>Порада. Зазвичай стереотипно вважають, що догляд за рослинами — це жіноча справа, а нести щось важке — чоловіча. Тому варто показати дітям, що дівчата також можуть нести воду у маленьких відерцях, а хлопці — поливати квіти. Тобто цю роботу хлопці й дівчата здатні робити разом.</p>

Складники гендерної компетенції	Приклади ситуацій, у яких проявляється цей складник
<p>6. Розпізнавання гендерно зумовленого й домашнього насильства</p>	<p>Вихователька спостерігає ситуацію, коли мати кричить на хлопця й дає йому штурхана після того, як він образив іншу дитину на майданчику.</p> <p>Порада. Поспілкуватися з матір'ю, наголосити на тому, що насильство не варто використовувати як метод виховання, адже воно породжує насильство й підвищує рівень агресії дитини.</p> <p>Якщо ситуація повторюється — варто наголосити, що домашнє насильство є неприйнятним у суспільстві. Якщо жінка не володіє іншими методами виховання, окрім фізичного насильства, їй краще звернутися по допомогу.</p> <p>Потрібно проінформувати, що в Україні за коротким телефонним номером 15-47 цілодобово та безплатно діє гаряча лінія з протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству щодо дітей.</p> <p>За психологічною допомогою можна також звернутися за номерами 0 800 500 335 та 116 123. Це національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації «Ла Страда — Україна».</p> <p>Також бажано надати інформацію щодо громадських організацій, які працюють у відповідному населеному пункті й надають послуги кривдникам/-цям і постраждалим від насильства.</p>
<p>7. Підтримка кооперації й ненасильницького спілкування</p>	<p>Чотирирічні діти гралися на майданчику машинками. Дівчині захотілося машинку червоного кольору. Вона підійшла до хлопця, вдарила його й забрала бажану машинку.</p> <p>Порада. Потрібно зупинити дівчину, попросити її повернути машинку й попросити вибачення. Якщо дівчина не погоджується так вчинити — машинку потрібно повернути хлопцю, заспокоїти дівчину й розказати про те, що потрібно не забирати іграшки, а домовлятися. Наприклад, можна спробувати поміняти іншу іграшку на бажану машинку або розпочати діалог: розповісти про те, як сильно вона хоче цю червону машинку, і попросити хлопця дати погратися.</p> <p>У жодному разі не можна виправдовувати поведінку дівчини, говорити, що дівчині потрібно поступатися, або казати «Ти ж дівчина, як ти могла». Потрібно привчати дітей до того, що насильницьке спілкування є неприйнятним і для хлопців, і для дівчат.</p>

Складники гендерної компетенції	Приклади ситуацій, у яких проявляється цей складник
<p>8. Популяризація батьківства без гендерних стереотипів</p>	<p>На перших батьківських зборах восени вихователька підкреслює важливість виховання дітей на принципах гендерної рівності. Деякі батьки виявляють незгоду й подив.</p> <p>Порада. Надати докладні рекомендації і роз'яснення, чому це важливо для всіх — і хлопців, і дівчат.</p> <p>Основні роз'яснення</p> <p>Гендерна нерівність і чіткий розподіл гендерних ролей призводять до негативних наслідків, які відчувають і жінки, і чоловіки в суспільстві. Жінки стикаються із сексистськими жартами, сексуальними домаганнями, насильством, складнощами у просуванні по кар'єрних сходах, подвійним чи навіть потрійним навантаженням (оплачувана робота, ведення домогосподарства, догляд за дітьми) тощо. Тоді як чоловіки потерпають від тиску ідеалів маскулітності. Вони часто не навчені виражати емоції та просити про допомогу, проявляють агресивну поведінку, намагаються бути успішними й безстрашними, не звертають належної уваги на питання свого здоров'я. Як наслідок чоловіки в Україні живуть на 10 років менше, частіше скоюють злочини й суїциди, мають алкогольну та наркотичну залежність. Від гендерної рівності виграють і чоловіки, і жінки. А розпочинати потрібно змалечку.</p> <p>Важливо:</p> <ul style="list-style-type: none"> ➔ давати дитині можливість вибору і спонукати до мрій та їх реалізації; ➔ давати дитині можливості для здорового ризику, випробування, руху, окрім випадків, коли це може зашкодити життю і здоров'ю — її або інших; ➔ розвивати дитину фізично незалежно від статі; ➔ використовувати у спілкуванні позитивні й нестереотипні фрази на кшталт «...а може, разом зробимо...», «...я в тебе вірю!..», «...плакати нікому не соромно...»; ➔ виховувати нестереотипні моделі етикетної поведінки: дитина може поділитися з кимось, тільки коли сама того прагне; місцем потрібно поділитися з тим, хто дійсно цього потребує (не важливо — то чоловік чи жінка); двері притримувати можуть і хлопці, і дівчата, а пропустити того, хто цього потребує (особу з інвалідністю, тата чи матір з дитиною на руках або людину, яка несе щось важке); не треба нав'язувати допомогу; гарна практика — запропонувати допомогу (наприклад, допомогти з важкою сумкою), а людина вже сама вирішує, чи приймати її, чи ні; ➔ пояснювати, що ображати й бити не можна нікого — ні дівчат, ні хлопців, ні тварин.

ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Актуальність гендерних трансформацій в Україні зумовлена як її внутрішніми потребами, так і міжнародними зобов'язаннями держави. Освітня система також потребує впровадження гендерного підходу, бо виконує надзвичайно важливі для суспільства функції: інформаційно-просвітницьку та навчально-виховну. А це означає, що саме на педагогічних працівників/-ць покладається відповідальність за формування в молодого покоління нового погляду на сучасне життя і взаємини між дівчатами та хлопцями, жінками та чоловіками.

Для формування та розвитку гендерної компетентності рекомендуємо:

- ➔ Ретельно обирати в навчальних закладах різних рівнів акредитації з підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників/-ць освітні програми без гендерної упередженості. Програми мають бути зорієнтовані на формування та затвердження практик рівних можливостей, що не залежать від статевої належності, сприяють самореалізації особистості в усіх сферах життєдіяльності та враховують індивідуальні особливості в організації навчальних занять.
- ➔ Розвивати співпрацю з жіночими, феміністичними та іншими правозахисними громадськими організаціями, гендерними експертами та експертками для інтеграції гендерного підходу в освітній процес. Залучати експертну спільноту до проведення експертизи освітнього контенту у закладах освіти всіх рівнів.
- ➔ Розвивати співпрацю з міжнародними фондами та програмами в Україні, що дасть можливість брати участь в розробці соціальних/гендерних проєктів, спрямованих на розвиток соціальної інфраструктури, дівочого/жіночого активізму, сприяння справедливому розподілу домашніх обов'язків між жінками та чоловіками, підтримці жінок з дітьми, залученню татів до виховання дітей, а також підтримці груп населення, що опинилися у складних життєвих обставинах.

- Брати участь в інформаційно-просвітницьких заходах з гендерної тематики, які організують різноманітні українські жіночі та феміністичні громадські організації, інформацію про діяльність яких можна знайти в інтернеті та соцмережах. Це допоможе усвідомити вплив гендерних відносин на особисте та професійне життя та навчитися інтегрувати гендерні знання в зміст діяльності й освітній контент працівниць/-ків ЗДО.
- Брати участь в інформаційно-просвітницьких кампаніях місцевого й регіонального рівнів щодо боротьби з гендерними стереотипами, гендерно зумовленим і домашнім насильством та дискримінаційними соціокультурними нормами, а також залучати до участі батьків, дітей та молодь.
- Вивчати й використовувати в професійній діяльності наявні нормативно-правові документи гендерного спрямування, які є базою для впровадження комплексного гендерного підходу в усі сфери життєдіяльності українського суспільства, зокрема в освітню галузь.
- Ініціювати створення гендерних центрів чи центрів недискримінаційної освіти в закладах освіти. Метою створення подібних структур є надання методичної та практичної підтримки педагогічному колективу ЗДО щодо впровадження в освітній процес комплексного гендерного підходу та ідей гендерної рівності.
- Застосовувати в особистому житті та професійній діяльності гендерно-чутливу комунікацію, що базується на принципах невикористання мови ворожнечі, стереотипних чи сексистських висловлювань та вживанні фемінітивів.
- Пам'ятати, що гендерна рівність є фундаментальним правом та необхідною умовою досягнення цілей зростання, соціальної єдності та демократії. А формування й розвиток гендерної компетентності працівниць/-ків ЗДО є запорукою демократичного європейського майбутнього України²⁴.

²⁴ Використана література: Гендерні будні дошкілля : методичний посібник / за заг. ред. О. Андрусик, О. Маруценка. — Харків: Планета-Принт, 2020. — 174 с.

ГЛОСАРІЙ

Батьківство без гендерних стереотипів, або гендернотрансформаційне батьківство, — це підхід до виховання, що має за основу гендерну рівність та інклюзивність, а також заохочує позитивну соціалізацію й подолання гендерних стереотипів.

Батьківські партнерства — це домовленості щодо того, як виховувати дитину; цінностей, стилю виховання; як партнери будуть розвиватися у своїх батьківських ролях і підтримувати один/одна одного/одну; як розподіляти домашні обов'язки тощо.

Бісексуали — це люди, які відчують сексуальний та/або романтичний потяг і до чоловіків, і до жінок, незалежно від їхньої власної статі.

Булінг — навмисне цькування й ображення людини або групи людей.

Віктімблеймінг — це звинувачення постраждалої/постраждалого в тому, що вони самі викликали, спровокували чи заохотили вчинене над ними насильство.

Гендер — очікування суспільства щодо того, що означає бути жінкою й чоловіком (фемінність і маскуліність). Тобто це зовнішній вигляд, ролі, поведінка, діяльність, які певне суспільство вважає прийнятними для жінок і чоловіків.

Гендерквіри — це люди, які не відчують себе ані чоловіком, ані жінкою, а радше чимось «посередині» чи й за межами цих визначень.

Гендерна дискримінація (дискримінація за ознакою статі, сексизм) — ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами та свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій законом.

Гендерна ідентичність — внутрішнє відчуття, що означає бути чоловіком, жінкою, ні тим, ні іншим або комбінацією обох (цисгендерна, трансгендер-

на, агендерна, небінарна тощо). Вона може проявлятися в гендерному вираженні, тобто через зовнішній вигляд або дії людини (одяг, манери, стиль спілкування, інтереси тощо).

Гендерна рівність — рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дає змогу особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерна роль — це вид соціальної ролі: набір норм, очікуваної поведінки, діяльності, характерних рис, що приписуються як притаманні чоловікам і жінкам.

Гендерна сегрегація — нерівномірний розподіл чоловіків і жінок за професіями та видами діяльності в економіці, за якого в окремих професіях чи видах економічної діяльності переважають чоловіки або жінки

Гендерна соціалізація — це процес засвоєння людиною суспільно та культурно визначених норм щодо того, якими повинні бути хлопці та дівчата, чоловіки та жінки, чим мають займатися, які їхні соціальні ролі та можливості в житті.

Гендерний мейнстрімінг (комплексний гендерний підхід) — розробка стратегій подолання нерівності за ознакою статі та впровадження політики рівних прав та можливостей на всіх рівнях та у будь-яких сферах життєдіяльності суспільства.

Гендерні стереотипи — традиційні уявлення про гендерні ролі та обмеження щодо виховання та норм поведінки людей залежно від їхньої статі. Гендерне вираження — демонстрація гендерної ідентичності за допомогою зовнішнього вигляду або дій людини: шляхом вибору одягу, аксесуарів, манери, стилю спілкування, поведінки в соціумі, інтересів тощо.

Гендерно зумовлене насильство (насильство за ознакою статі) — діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій у публічному або приватному житті.

Гендерночутливий освітній простір — простір, влаштований з урахуванням та за принципами комплексного гендерного підходу, в якому відбувається освітній процес, вільний від гендерної дискримінації та стереотипів.

Гетеросексуали — це люди, які відчувають сексуальний та/або романтичний потяг до людей протилежної статі.

Гомосексуали (геї та лесбійки) — це люди, які відчувають сексуальний та/або романтичний потяг до людей своєї статі.

Гомофобія — ірраціональний страх і ненависть до тих, хто відчуває сексуальний та/або романтичний потяг до людей власної статі.

Державна гендерна політика (політика забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків) — система дій державного рівня, що має на меті встановлення дійсної рівності жінок та чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Дискримінація — ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі.

Домашнє насильство — протиправні дія або бездіяльність (а також погрози їх вчинення) у формі фізичного, сексуального, психологічного, економічного насильства, що вчиняються у визначеному колі осіб, незалежно від місця їх проживання.

Інтерсекс-особа — це людина, яка народилася зі статевими ознаками (статеві органи, статеві залози, хромосоми), які не відповідають типовим бінарним уявленням про чоловічі чи жіночі тіла. Це є варіантом біологічної норми.

Культура згоди — це коли стосунки мають бути засновані на взаємному дозволі та повазі до партнера/партнерки і здоровому розумінні безпеки й відповідальності. Культура згоди унормовує прохання та абсолютну повагу до будь-якої відповіді (особливо, коли ця відповідь «ні»).

ЛГБТІК+ — це скорочення на позначення лесбійок, геїв, бісексуальних людей, трансгендерних людей, інтерсекс-людей та квір. «Плюс» у цій аббревіатурі означає, що спектр сексуальності та ідентичності постійно розширюється.

Маскулінність — сукупність фізичних, психічних та поведінкових властивостей, які традиційно вважаються притаманними чоловікам.

Мізогінія — ненависть, зневага, огида, упередженість щодо жінок.

Небінарна особа — людина, чия гендерна ідентичність є комбінацією або виходить за межі гендерної бінарності жіночої та чоловічої статі.

Позитивна гендерна соціалізація — процес, який має на меті навчити дітей позитивних гендерних ролей, звільнивши їх від шкідливих стереотипів та сприяючи розвитку свідомості про рівність. Позитивна гендерна соціалізація акцентує на тому, що кожна людина має право на вибір та вільну самоідентифікацію в межах своєї гендерної ідентичності.

Позитивні дії — спеціальні тимчасові заходи, спрямовані на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях жінок і чоловіків щодо реалізації прав і свобод, встановлених Конституцією і законами України.

Сексистська реклама (дискримінаційна) — це реклама, що за ознакою статі принижує гідність людей, яких зображує, чи споживачів реклами; транслює стереотипні уявлення про інтелектуальні, фізичні, соціальні чи іншого роду переваги однієї статі над іншою; тиражує стереотипні ролі, що обмежують свободу життєвого вибору людини; використовує людину як сексуальний об'єкт з метою привернення уваги споживачів чи демонструє фізичне насильство представників однієї статі над іншою²⁵.

Сексуальна орієнтація — це сексуальний та/або романтичний потяг до людини певної статі (гетеросексуальність, гомосексуальність, бісексуальність, пансексуальність, асексуальність тощо).

Сексуальні домагання — дії сексуального характеру, виражені словесно (прохання про сексуальні послуги, погрози, залякування, непристойні коментарі) або фізично (доторкання, поплескування, поцілунки, жести), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування.

²⁵ Джерело: <https://consumerhm.gov.ua/3419-shcho-take-seksistska-reklama-ta-yak-jiji-identifikuvati>.

Скляна стеля — невидимі й формально не означені бар'єри, що існують у суспільстві й не дають жінкам просуватися кар'єрними сходами, мати доступ до ресурсів та рівня прийняття рішень.

Соціалізація — процес входження індивіда в суспільство, який включає засвоєння системи знань, норм, правил поведінки, цінностей та переконань, що дає змогу функціонувати в межах певного суспільства.

Соціальна ізоляція — соціальне явище, за якого відбувається усунення індивіда або соціальної групи від інших індивідів або соціальних груп в результаті припинення або різкого скорочення соціальних контактів і взаємодій.

Соціокультурні норми — сукупність цінностей, переконань, звичаїв і правил, що сформувалися в суспільстві, які диктують певні способи поведіння й спілкування одне з одним.

Стать — біологічні чи фізіологічні характеристики людини, як-от репродуктивні органи, набір хромосом тощо (жіноча стать, чоловіча стать, інтерсекс-особи).

Токсична маскуліність — сукупність соціально регресивних чоловічих рис, які сприяють домінуванню, знеціненню жінок, гомофобії та безпричинному насильству.

Трансгендер — людина, чия гендерна ідентичність не збігається з її біологічною статтю та чиє гендерне вираження не відповідає суспільним нормам щодо її статі.

Фемінізм — теорія політичної, економічної, соціальної рівності статей та практика її впровадження.

Фемінітиви — іменники жіночого роду, альтернативні або парні аналогічним поняттям чоловічого роду, які називають жінок за різними характеристиками: родинними зв'язками, національністю, професією, посадою тощо.

Фемінність — сукупність фізичних, психічних та поведінкових властивостей, які традиційно вважаються притаманними жінкам.

Фемінізація — зростання чисельності й ролі жінок в окремій сфері суспільства, професії, організації тощо.

Посібник був створений ГО «Центр гендерної культури» у співпраці з ЮНІСЕФ та за фінансової підтримки уряду Іспанії у 2024 році.

Над посібником працювали:

Чернецька Тетяна, віцепрограма ГО «Центр гендерної культури»

Губіна Світлана, гендерна експертка ГО «Центр гендерної культури»

Дрожжина Тетяна, гендерна експертка ГО «Центр гендерної культури»

Дьоміна Юліана, гендерна експертка «Центр гендерної культури»

Середа Наталія, асистентка проєкту ГО «Центр гендерної культури»

Гриценко Тетяна, спеціалістка з питань гендерної рівності ЮНІСЕФ

Скорик Олеся, редакторка

Чорна Марія, дизайнерка ГО «Центр гендерної культури»

ЮНІСЕФ — дитячий фонд і спеціалізована структура ООН, діяльність якої зосереджена на захисті прав та інтересів дітей у всьому світі. Фонд заснований у 1946 році. Сьогодні діяльність ЮНІСЕФ охоплює 190 країн і території для підтримки найуразливіших дітей та молоді, які найбільше потребують допомоги. В Україні представництво ЮНІСЕФ працює з 1997 року.

Вебсайт ЮНІСЕФ: <https://www.unicef.org/ukraine/>
<https://spilnoteka.org/>

Громадська організація «Центр гендерної культури» є одним із лідерів руху за гендерну рівність в Україні. Ми проводимо адвокаційні кампанії. Організуємо освітні заходи. Продукуємо креативні рішення. Все для того, щоб українське суспільство дотримувалося принципу рівних прав і можливостей кожної людини незалежно від статі та інших ознак, і стало вільним від гендерно зумовленого насильства та дискримінації.

Вебсайт: <https://genderculturecentre.org/>

Думки, висловлені в матеріалі, є позицією авторок і не обов'язково відображають політики та погляди ЮНІСЕФ.

ГЕНДЕРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

